

SDU International Journal of Educational Studies

Teachers in Çanakkale Front During The First World War

Selçuk Uygun¹

¹Suleyman Demirel University

To cite this article:

Uygun, S. (2019). I. Dünya Savaşı Çanakkale cephesinde öğretmenler. *SDU International Journal of Educational Studies*, 6(1), 54-65. DOI: 10.33710/sduijes.514159

[Please click here to access the journal web site...](#)

SDU International Journal of Educational Studies (SDU IJES) is published biannual as an international scholarly, peer-reviewed online journal. In this journal, research articles which reflect the survey with the results and translations that can be considered as a high scientific quality, scientific observation and review articles are published. Teachers, students and scientists who conduct research to the field (e.g. articles on pure sciences or social sciences, mathematics and technology) and in relevant sections of field education (e.g. articles on science education, social science education, mathematics education and technology education) in the education faculties are target group. In this journal, the target group can benefit from qualified scientific studies are published. The publication languages are English and Turkish. Articles submitted the journal should not have been published anywhere else or submitted for publication. Authors have undertaken full responsibility of article's content and consequences. *SDU International Journal of Educational Studies* has all of the copyrights of articles submitted to be published.

I. Dünya Savaşı Çanakkale Cephesinde Öğretmenler* Teachers in Çanakkale Front During The First World War

Selçuk Uygun^{1*}

¹Süleyman Demirel Üniversitesi

Orcid ID: 0000-0002-6808-2829

Geliş Tarihi: 17/01/2019

Kabul Ediliş Tarihi: 04/03/2019

Özet

Birinci Dünya Savaşında en önemli cephelerden biri olan Çanakkale Cephesi, askeri ve siyasi yönden olduğu kadar eğitim boyutunda da araştırılmaya değerdir. Eğitimin canlı aktörlerinden en önemlisi öğretmendir. Cephede ve cephe gerisinde öğretmenlerin faaliyetleri, eğitim kurumunu doğrudan etkilediği gibi diğer kurumları da etkileme gücüne sahiptir. Bu çalışmada Çanakkale Cephesinde ve cephe gerisinde görev alan öğretmen ve öğretmen adaylarının durumları ve savaşın öğretmen üzerinden eğitim-öğretim kurumuna etkileri ele alınmıştır. Araştırmanın verileri, 1914-1916 yıllarındaki resmî yazışmalara dayalı bazı arşiv belgeleri ve konuyla ilgili yazılı eserlerdir. Bu veriler, betimsel analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularından hareketle genel olarak şu sonuca ulaşılmıştır: Gönüllü veya askere çağrılan öğretmenler, cephede vatan savunmasında çarpışırken cephe gerisinde birçok okul, öğretmensiz kalmış ve bundan eğitim-öğretim olumsuz etkilenmiştir.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Çanakkale Cephesi, öğretmen, eğitim, okul.

Abstract

Çanakkale front which is one of the most important fronts in the First World War is also worth studying in educational dimension as well as military and political aspects. The teacher is also one of the most important alive actors of education. At the front and behind it the teachers' actions have direct impact on educational institutions and also have the power to influence other agencies. In this research, conditions of teachers and student teachers involved in Çanakkale front and behind it and effects of the war on educational institutions were discussed through the teacher. Research data was collected through some archival documents and written works on the subject based on official correspondence in the years 1914-1916. These data were evaluated by using descriptive analysis method. Based on the findings of research overall the following conclusion was reached: While volunteer or draftee teachers were battling in the defence of the homeland at the front, behind it many schools remained without teacher and the education was negatively affected by that situation.

Key words: First World War, Çanakkale front, teacher, education, school.

GİRİŞ

Türkiye’de Birinci Dünya Savaşı’nın en çok önemsenen cephelerden birisinin 1915 Çanakkale Cephesi veya savaşları olduğu görülmektedir. Çünkü Çanakkale Cephesi, savaşın seyri ve bir milletin bekası açılarından stratejik bir öneme sahiptir (Tuncoku, 2005). Çanakkale savaşlarının sonuçları incelenirken, savaşın sadece askeri ve siyasi boyutları üzerinde durmak yeterli değildir. Savaşın sosyal ve ekonomik boyutları, Türk halkı üzerindeki tesirleri, sağlık, eğitim ve öğretim faaliyetleri üzerindeki etkileri gibi konular da ele alınmalıdır (Şahin, 2012: 11). Kafadar ve Esenkaya’nın (2004: 139) bir çalışmasına göre Çanakkale Savaşlarının, eğitim ve kültür hayatımız açısından önemli sonuçları olduğu birçok çalışmada dile getirilmiştir.

Tuncoku ve Taşkiran’ın (2000: 9) şu değerlendirmeleri ilginçtir:

* İletişim: Selçuk Uygun, Süleyman Demirel Üniversitesi, selcukuygun@sdu.edu.tr

*Bu makale, Savaşın Devletlerin Tarihçileri Gözüyle 100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu’nda (12-15 Kasım 2014, Antalya) sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş halidir.

“Çanakkale’de eğitim görmüş, okur-yazar ve aydın binlerce insan kaybedilmesi, ülkenin sosyopolitik dokusunu da olumsuz olarak etkileyecek ve hatta bu etki, yakın zamanlara kadar yansıtacaktır. (...) Binlerce öğretmen, Mülkiyeli ve tıp öğrencisinin, Harbiyelinin, aydın ve eğitim görmüş insanın, Çanakkale’de yitirildiği bir gerçektir. Yıllar sonra Atatürk, ‘biz Anafartalarda bir (Dârülfünun) üniversite gömdük’ derken, kuşkusuz bu acı gerçeği dile getiriyordu.”

Çanakkale Cephesi, askeri ve siyasî yönden olduğu kadar eğitim boyutunda araştırılmaya değerdir. Akyüz, Öğretmenlerin “Toplumsal Değişmedeki Etkileri” kitabında (2012, Birinci Baskı, 1978) Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında öğretmenlerin durumunu irdelemiş, savaş ve öğretmenler arasındaki bağıntıya dikkat çekmiştir. Sabah (2013), “Çanakkale Savaşlarının Eğitim Kurumuna Etkisi” adlı tez araştırmasıyla savaşın eğitim-öğretim sürecine etkilerini farklı boyutlarda betimlemeye çalışmıştır.

Eğitimin canlı aktörlerinden en önemlisi öğretmendir. Cephede ve cephe gerisinde öğretmenlerin faaliyetleri, eğitim kurumunu doğrudan etkilediği gibi diğer kurumları ve geleceği de etkileme gücüne sahiptir. Onun için bu çalışmada Çanakkale Cephesinde ve cephe gerisinde görev alan öğretmen ve öğretmen adaylarının durumları ve savaşın, öğretmen üzerinden eğitim-öğretim kurumuna etkileri ele alınmıştır. Bu genel amaca uygun olarak araştırmanın temel soruları şunlardır:

- Çanakkale savaşları sırasında öğretmenlerin askere alınma durumları nedir?
- Cephe ve cephe gerisinde öğretmenlerin faaliyetleri nelerdir?
- Savaşın öğretmen üzerinden eğitim-öğretime etkisi ne olmuştur?

Araştırma, o yıllarda “muallim”, “müderris”, “hoca” olarak adlandırılan ilk, orta ve yükseköğretim düzeyindeki tüm öğretmenleri ve öğretmen yetiştiren kurumları kapsamaktadır. Araştırmanın temel kaynakları, savaş yıllarına ait resmî yazışmalara dayalı bazı arşiv belgeleri, hatıratlar ve konuyla ilgili yazılı eserlerdir. Belge ve yazılı kaynaklardan ulaşılabilen veriler, betimsel analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Çanakkale Savaşları Sırasında Öğretmenlerin Askere Alınma Durumu

Konu, öğretmenlerin ve yetişmekte olan öğretmen adaylarının askere alınmaları şeklinde iki alt başlıkta ele alınabilir.

1. Öğretmenler

12 Mayıs 1914 tarihinde savaşa sürüldüğünü gören Osmanlı Hükümeti Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-u Muvakkatı’nı (Geçici Askeri Yükümlülükler Kanunu) yürürlüğe sokmuştur. Bu kanunun 42. maddesi kısa dönem askerlikten kimlerin yararlanacağını belirtmiştir. Kısa dönem de olsa, askerlik muayenesi gelmiş öğretmenlerin, mezunların ve liselerin son iki sınıfına gelmiş olanların silahaltına alınacakları belirtilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nden (BOA) ulaşılan bu kanuna göre kısa dönem askerlikten yararlanacaklar arasında ilk sıralarda öğretmenlerin yer aldığı anlaşılmaktadır. Örneğin 42. maddenin 1. bendi şöyledir (BOA HMSŞ 23-95):

“1. Maarif Nezaretince (Eğitim Bakanlığınca) musaddak (onaylanmış) bir cümle mekâtipte (tüm okullarda) muallimliği meslek ittihaz etmiş (edinmiş) olan daimi muallimler yedlerinde (ellerinde) Darülmuallimîn şahadetnâmesi (diploması) veya Maarif Nezareti ve Maarif idareleri tarafından musaddak (tasdikli) ehliyetname bulunmak şarttır.”

Savaş arifesinde ve yıllarında öğretmenlerin askerliklerinin kısa dönem olarak düşünülmesi eğitim ve öğretmene duyulan ihtiyacı ifade etmekle birlikte, bu kanun hükmünce askerliği gelen öğretmenlerin askere çağrıldığı görülmektedir. Bunun yanında savaşın, özellikle Çanakkale Cephesinin stratejik olarak hayatî önem taşıdığını gören birçok öğretmen adayı ve öğretmenler gönüllü olarak cepheye yazılmışlardır.

2. Öğretmen Adayları ve Öğretmen Okulları

Maarif Nezareti, eğitimin aksamaması için I. Dünya Savaşı’nın başında öğretmen okullarındaki öğrencilerin askere alınmamasını sağladığından Darülmuallimînler, savaştan doğrudan çok da olumsuz etkilenmemişlerdir (Kafadar ve Esenkaya, 2004: 148). Ancak o yıllarda öğretmen yetiştiren kurumlardaki öğrenci sayıları azdır. Örneğin, Darülmuallimîn-i Aliye’nin Maarif Nezareti’ne gönderdiği 6 Nisan 1331 (19 Nisan 1915) tarihli yazıda okulun kısm-ı iptidaiyesinin mevcudu şöyle belirtilmiştir (BOA MF ALY 78-50):

“Birinci sınıf 56, İkinci sınıf 75, Üçüncü sınıf 37, Dördüncü sınıf 76, Toplam 244. 1300 (1884) doğumlu olmaları nedeniyle askerlik hizmetine alınanlar 15, hava değişimi ve başka nedenlerle izinli olarak memleketlerinde bulunanlar 8, Sonuç olarak öğrenim görenlerin sayısı 221.”

Bu veriler, okulun diğer yıllardaki mevcudu ile karşılaştırıldığında (Öztürk, 2005: 35-42) okuldaki öğrenci sayısının savaştan çok da etkilenmediğini göstermektedir. Ancak Belge’de belirtilen bu verilere göre öğretmen yetiştiren kurumlardan 1300 (1884) doğumluların askerlik hizmetine alındığı anlaşılmaktadır. Bu durum yalnız öğretmen yetiştiren kurumları değil, doğrudan tüm okullarla ilgili bir durumdur.

Seferberlik ve Öğretmenlik

Belgelerde öğretmen ve öğretmen adaylarının da diğer adaylar gibi askerliğe çağrıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle kara savaşlarının başladığı ve 6-7 Ağustos 1915 yılında Anafartalar’da kanlı çatışmaların yaşandığı günlerde öğretmenlerin de diğer akranlarıyla birlikte askere çağrıldığı görülmektedir (Seferberlik ilanı 3 Ağustos 1914’te yapılmıştır).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) ve Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı (ATASE) arşivlerinde; 1914-1916 yıllarında maarif müdürlükleri, okullar, halktan ileri gelenler, hatta mebuslar tarafından öğretmenlerin askere alınmaması, terhisleri, maaşları vb. konularında Maarif-i Umumiye Nezareti’ne yazılmış ve Nezaretten de, Harbiye Nezareti veya Erkan-ı Harbiye’ye (Genelkurmay’a) gönderilmiş birçok yazışma belgelerine ulaşılabilmektedir. Muhtemelen bu tecil ve muafiyet istekleri karşısında 1915 yılında Harbiye Nezaretinin Darümuallimîn mezunlarına ilişkin bir istatistik çıkardığı görülmektedir. Bu istatistiklere göre celp olunan 295 Darümuallimîn mezunu bulunmaktadır. Bunların askerlik durumları ise şöyledir (ATASE 230-574-001-024):

Hali hazırda mektepte mevcut 148, ağır topçu 14, süvari 4, nakliye 24, sahra topçusu 12, mürettep bölük olarak ordulara 35, telgrafa 3, istihkâma 2, imtihanında muvaffak olamayıp kutaata ayrılanlar toplam 239 kişidir. Ayrıca celp olup da “ihraç ve terhis olanlar” 46’dır. Bunların 42’si “heyet-i sıhhiyece raporlu bulunanlar”, 1’i “Darümuallimîn müdürü”, 1’i “Birliğinden”, 2’si “muhacir olduğundan” askerlikten ihraç ve terhis edilmiştir.

Çanakkale Kara Muharebelerinin sürdüğü 18 Ağustos 1331 (31 Ağustos 1915) tarihinde Maarif-i Umumiye Nazırı Şükrü Bey’in Başkumandan Enver Paşa’ya yazdığı “muallimlerin hizmet-i askeriyeleri (öğretmenlerin askerlik hizmetleri) hakkındaki” bir belgenin içeriğinden hareketle şu bilgilere ulaşılabılır (ATASE, 230-574-001-070):

1. Seferberlik ilanı ile okul öğretmenleri de askerlik vazifesine çağrılmıştır,
2. Askere çağrılan öğretmenlerin boşluğu, tekaüde ayrılmış, göçmen ve askere elverişli olmayan kimselerin, asaleten veya vekâleten okullara öğretmen olarak atanması ile doldurulmaya çalışılmıştır,
3. Nitelik bakımından sorunlu olan kimselerin geçici de olsa okullara atanmasının sebebi, okulların eğitim-öğretime tamamen kapanmasını engellemektir. Ama yine de öğretmensizlik yüzünden birçok okul kapanmak durumunda kalmıştır,
4. 1915 yılına kadar öğretmen ve yardımcıların askerlik hizmetinden muaf tutulmaya çalışılmasına rağmen, artık bu tarihten sonra öğretmenlerin de askerlik hizmetine çağrıldığı görülmektedir,
5. İş başındaki sınırlı sayıdaki öğretmenlerin de askere alınması halinde zorlukla açık bulunan mekteplerin de kapanma tehlikesine işaret edilmiştir,
6. Okullarda çocukların *maddî ve manevî* yönden gelişimi için asıl ve uzman öğretmenlerin elinde yetişmesine değinilmiştir,
7. Özellikle öğrencilerin *fikren, hissen ve beden* güçlü olarak yetiştirilebilmeleri için *ilkokul öğretmenleri* ve onları yetiştiren *Muallim Mektepleri öğretmenlerinin* vazifelerine devamının hayati bir önem taşıdığına vurgu yapılmıştır,
8. Onun için *Muallim Mektepleri* öğretmen ve yardımcıların askerlikten muaf olmaları istendiği gibi *İdadî ve Sultanî Mekteplerinin* (liselerin) ilkokul kısımlarında görev yapan öğretmenlerin de tecilleri istenmiştir,
9. *İdadî ve sultanî* (lise) düzeyinden öğretmenlerin askere alınmalarına harbin ehemmiyetine binaen ses çıkarılmadığı anlaşılmaktadır,
10. Öğretmen olmalarına rağmen 1309 (1893) ve daha evvelki doğumluların bir şekilde silahaltına alındıkları ve bunların da terhisi istenmiştir.

Savaş yıllarında iş başındaki öğretmenlerin, Darülmualimîn mezunu öğretmen adaylarının askerlikten tecili ile ilgili birçok yazışmalar yapılmıştır. Bu yazışmalarda genelde işbaşındaki öğretmen ve öğretmen adaylarının tecil istekleri Harbiye Nezareti tarafından yerine getirilmeye çalışılmıştır. Ancak bazı durumlarda, harbin seyrine göre bu isteklerin, bazen yerine getirilemediği de yine Genel Kurmay arşivlerinden öğrenilebilmektedir (ATASE 2030-574-001-078; ATASE 2030-574-001-67). Ayrıca, Sabah'ın (2013: 86) “Çanakkale Savaşlarının Eğitim Kurumuna Etkisi” başlıklı araştırmasında İstanbul ve Taşra Darülmualimînlerden mezun olan 1309 (1893) ve öncesi doğumlu olanların öğretmenliğe başlamaları koşuluyla askerliklerinin tecil edildiği, yalnız özel okullarda görev yapan öğretmenlerin tecilinin yapılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının tecil istekleri Temmuz 1915'ten sonra kısmen dikkate alınmıştır. Öğretmenlerden 22 ve üstü yaşta olanların tecili kabul edilirken 20 ve 21 yaşında olanların tecilinin yapılmadığı görülmektedir. Bunun nedenini Sabah (2013: 84), belgelere dayalı olarak Balkan Savaşlarında yaşanmış akibetin tekrarlanmaması için *dinç ve kuvvetli kimselere cepheye duyulan ihtiyaca* bağlamıştır. En çok tecil, tehir ve terhisi istenen öğretmenler, iptidai mektepleri muallimleri olduğu gibi ilkokul öğretmeni yetiştiren Darülmualimîn mezunlarıdır da.

İlkokul öğretmenlerinin askere alınmaması yönünde gösterilen bu hassasiyetin ilköğretimin öneminden kaynaklandığı görülmektedir. Çünkü ilkokul öğretmenlerinin o yıllarda da öncelikli olan görevi, çocukları *fikrî ve hissi yönden millî değerlere uygun* olarak yetiştirmektir.

Öğretmenlere Yüklenen Görevler

Cephe gerisinde millî duygularla yetişmiş bir gençliğin göstereceği başarı, savaş meydanlarında gösterilen başarı kadar, hatta ondan daha da önemlidir. Onun için askere alınan öğretmen ve öğretmen adaylarının sayısı azdır (ATASE 2030-574-001-67). Cepheye öğretmen sayısının az olması, biraz da o yıllarda yetişmiş ve yetişmekte olan öğretmen sayısının azlığıyla da ilişkilidir. Savaşların yaşandığı II. Meşrutiyet dönemi öğretmen açığının had safhaya ulaştığı yıllardır. Savaş öncesi İstanbul Darülmualimîn müdürlüğüne getirilen Satı Bey, okulun niteliğini artırmak için öğrenci sayısını 150'ye düşürmüştür. Nitelikli öğretmen yetiştirme kaygısı, taşra öğretmen okullarının yetersizliği ve savaşlar nedeniyle ülkenin ihtiyacı olan yeterli sayıda öğretmen yetiştirilememiştir. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, sadece Aydın vilayetinde 2000 öğretmen açığının bulunduğu anlaşılmaktadır (Öztürk, 2005: 19). Az sayıdaki öğretmen adaylarının ve iş başındaki öğretmenlerin de askere alınması nedeniyle birçok okulun kapanma tehlikesi içinde olduğu veya kapandığı anlaşılmaktadır.

Tüccarzâde İbrahim Hilmi (2012: 86 - Orijinal baskı 1913) “*Balkan Harbini Niçin Kaybettik?*” adlı eserinde ilkokul öğretmenlerine vurgu yapmıştır. Ona göre, “*Vatan muhafazası ve istiklâli için eğitim ve öğretimin, bilhassa ilk eğitim ve öğretimin ordu kadar lâzım olduğuna kanaat getirerek çalışmak lâzımdır.*” Bunun için de ilkokul öğretmenlerine büyük görevler düşmektedir. Çünkü o, Balkan Savaşlarında Balkan topluluklarının başarısını onların öğretmenleri ile ilişkilendirmiştir. Onun bu konudaki bir değerlendirmesi şöyledir:

“Elli sene önce, hareket eden ölü gibi kendinden habersiz, domuz çobanlığından başka bir şey bilmeyen bu milletin bugünkü hâli, fedakâr şairlerinin, ilk mektep hocalarının, köy papazlarının telkinleriyle vücuda gelmiştir. (O halde bizde...) Çocuklarımızı terbiye edelim. Onlara intizam, gayret, teşebbüs, cesaret vatanperverlik telkin edelim.”

Tüccarzâde İbrahim Hilmi ve başka düşünürlerin etkileri ile Osmanlı aydınları da “*Çökmekte olan Devleti eğitim ve öğretmenler kurtaracaktır*” şeklinde bir görüş benimsemiştir (Akyüz, 2013: 265). Bu görüşün etkisinde öğretmensizlik yüzünden iptidai mekteplerin kapanmaması için olsa gerek, Çanakkale Savaşları sırasında harbin en ağır olduğu dönemlerde bile öğretmenlerin mümkün olduğunca tecil, tehir ve terhisi yapılmaya çalışılmış ve bu yönde yoğun isteklerin olduğu görülmüştür.

Savaş, yalnız iş başındaki öğretmenleri değil, öğretmen yetiştiren kurumları da olumsuz etkilemiştir. Öztürk'ün (2005: 19) bu konudaki bir değerlendirmesi şöyledir: “*Birinci Dünya Savaşı yıllarında öğretmen maaşlarının sürekli düşmesi, öğretmen okullarına yeterli miktarda ve nitelikte öğrenci bulunmamasına yol açmıştır. Bunun yanında, mevcut öğrencilerin de askere gitmesi, bu okulların büsbütün öğrencisiz kalmasına neden olmuştur. Ayrıca taşra öğretmen okullarını bina ve ders araç-gereçleri yönünden geliştirmeye yönelik gayretler de yetersiz kalınca, bu okullardaki eğitim-öğretimin niteliği önemli ölçüde düşmüştür. Bütün bunlara, mâli buhran içerisine giren yerel yönetimlerin zaten*

âtil hâle gelmiş bulunan öğretmen okullarını kapatmaları da eklenince, taşradaki öğretmen yetiştirme çabaları tam anlamıyla iflas etmiştir.” Öztürk’ün bu değerlendirmesinden savaşın, doğrudan olmasa da, dolaylı olarak öğretmen yetiştiren kurumları olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır.

15 Temmuz 1331 (28 Temmuz 1915) tarihli Tedrisat-ı İptidaiyesi Dairesi Müdüriyeti (İlköğretim Genel Müdürlüğü) tarafından 15 kadar Taşra Darülmualiminden mezun ve 1309 (1893) ve daha evvelki doğumluların toplamı 281’dir (Sabah, 2013: 83). Taşra öğretmen okullarının öğrencileri, belki askere alınmamış ve yaşı gelenlerinin de öğretmenliğe başlamaları kaydıyla tecilleri yapılmış olmasına rağmen savaşın sonuçları nedeniyle öğrencisizlik, öğretmensizlik, ödenek yetersizliği vb. nedenlerle niteliğin ve verimin düştüğü anlaşılmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı yılları ve sonrasında öğretmen yetiştirmek için bazı yerlerde öğretmen açığını kapatmak için Sultani öğrencilerinin Darülmualimîn sınıflarına kaydırıldıkları görülmektedir. Örneğin, savaş nedeniyle kapatılan Çanakkale Sultanisi öğrencileri Biga’ya taşınmıştır. “Çanakkale’de Eğitim ve Okullar Tarihi (1839-2009)” adlı araştırma bulgularına göre, Çanakkale Sultanisi öğrencilerinin bir kısmının Biga’da açılan Muallim Mektebine, 1918 yılında da işgal nedeniyle okul öğrencilerinin İstanbul ve Balıkesir Muallim Mekteplerine gönderildiği anlaşılmaktadır (Uygun, 2009: 51). Tüm bu çabalar, ülkenin öğretmen açığını kapatmaya yöneliktir; ancak nitelikten uzaktır.

Cephe ve Cephe Gerisinde Öğretmenlerin Faaliyetleri

Çanakkale Savaşları millî ve vatanseverlik duygularını artıran bir cephe. Öğretmenlerden bazıları bu cepheye “gönüllü” yazılmış, bazıları da akranlarıyla birlikte cepheye gönderilmiştir. Cepheye gösterilen kahramanlıkların yanı sıra ister cephe ister cephe gerisinde olsun öğretmenlerin birçoğu vatanseverlik duygularının genç nesle aktarılmasında önemli rol oynamıştır.

Çanakkale Cephesinde, millî ve vatanseverlik duygularını kabartan öncü cephe, Balkan savaşlarıdır. Balkan Savaşlarında öğretmenlerin savaşa etkilerini ele alan (Tüccarzade) İbrahim Hilmi (akt. Akyüz, 2012: 234): “Prusya 1806 felâketini ancak öğretmenleri, öğretmen orduları sayesinde tamir etti. Fakat o zamanın oradaki öğretmenleri pek çok yüksekti. Vatanını seven, millî onur ve haysiyeti galeyana getirecek, millî duyguyu uyandıracak fikirlere sahiplerdi. Bunlar bizde var mı?” diye sormuştur. İşte birçok öğretmen de bu soruya deyim yerindeyse “biz de varız” diye cevap vermiştir. “Türk Harp Edebiyatında Çanakkale Mektupları” adlı eserinde Çakır ise (2009: 49) şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Çanakkale Cephesinde savaşmak üzere birçok asker gönüllü olarak cepheye gitmiştir. Bunlar içinde öğrenciler olduğu gibi onların öğretmenleri de vardır. Çanakkale Sultanisi öğrencilerinden Seyfullah, annesine yazdığı bir mektupta şöyle der: Bugün Türkçe hocamız sınıfa geldi, ama çok kalmadı, bize veda etti. Bize: “Zamanı gelince cepheye yapılacak vatan hizmetinin mektepte yapılan hizmetten kutsî olduğunu” söyledi. Elbette cepheye giden sadece Çanakkale Sultanisi’nin öğretmenleri değildir. İstanbul’dan da birçok öğretmen Çanakkale’ye gider. İşte bunlardan biri seferberlik ilânını müteâkip Harbiye Mektebindeki tahsil devresini ikmâl ederek Çanakkale’ye sevk olunmuş genç bir muallimdir.”

Savaşların, özellikle Çanakkale Cephesi gibi vatan savunmasının hayatiyet taşıdığı cephelerin millî onur ve haysiyeti çözücü özelliği olduğu tartışılmaz. İşte bu ruh, Çanakkale Cephesinde canlanmıştır. Savaş yıllarında hem öğretmenler hem de öğrenciler birbirlerini motive edencesine vatanseverlik duygusunu geliştirmeye ve millî onuru yükseltmeye çalışmışlardır. İstanbul Vefa Lisesi’nde Fransızca öğretmeni olarak çalışan Ahmet Rıfki, millî ve medenî terbiyenin önemini kavramış bir öğretmendir (Vakkasoğlu, 2014: 99-102). Ahmet Rıfki’yi, ilk dersine girdiğinde, öğrencileri, kendisini ölü sessizliğinde karşılamış ve sonrasında şu tepkiyi vermişlerdir:

“Muallim Bey, mektebimizde ve mahallemizde eli ayağı tutan ağabeylerimiz Çanakkale’ye gönüllü gittiler. Siz ise, hâlâ buradasınız! Biz de gitmek isteriz, ama yaşımız tutmuyor...”

Öğrencilerin bu tepkisi üzerine Ahmet Rıfki, mektepten ayrılıp Harbiye Mektebi Subay Adayları Talimgâhı’na gitmiş ve ardından cepheye eksilen subay kadrosunu tamamlamak için Bölük Komutanı olarak Düztepe’deki birliğine tayin edilmiş ve 19 Aralık (1915) günü şehit olmuştur.

Çanakkale Cephesinde çarpışan gazi öğretmenlerden birisi de İbrahim Ethem Kartal’dır (1893-1989). 1913’te Darülmualimîni pekiyi derece ile bitirdikten sonra Isparta’da köy öğretmeni olarak çalışan İbrahim Ethem, I. Dünya Savaşı patlayınca bir süre İstanbul’da askeri eğitim gördükten sonra ağır makineli tüfek asteğmeni olarak Çanakkale Cephesinde çarpışmıştır (Akyüz, 2012: 240).

20-45 yaş arasındakilerin Çanakkale Cephesinde askere alındıkları kabul edildiğinde Çanakkale Cephesinde bazı öğretmenlerin de gazi ve şehit olduğu görülmektedir. Ancak Çanakkale Cephesinde kaç öğretmenin şehit ya da gazi olduğunun tespiti güçtür (Kafadar ve Esenkaya, 2004: 157).

Askerlik devresi geçmiş, zor şartlarda eğitim-öğretimi sürdürmeye çalışan ilkökul öğretmenlerinin de fedakârlıkları göz ardı edilmemelidir. Hususî harp muhabirlerinden Ali Ekrem'in 2 Haziran 1915'te Tanin gazetesinde yayınlamış olduğu bir mektupta savaş bölgesine yakın bir okul ve öğretmeniyle ilgili gözlemi şöyledir (akt. Çakır, 2009: 230):

"Köyün imamı, İskeçe muhacirlerinden kırkbeş-elli yaşında muhterem ve zeki bir zât. Hem mektebi hem de mescidi idare ediyor. Mektebin nısfı kız, nısfı erkek olmak üzere otuz talebesi varmış, fakat miktar son zamanlarda zelzele esnasında hicret eden ahâlden bir kısmının adem-i avdetine mebni yirmiye tenezzül etmiş. Mektep, bir köşesi kız, diğer köşede erkek çocuklara tahsil edilmiş tek bir odadan ibaret. Alelâde mekteplerdeki sıralar burada mefkûd, 25-30 mevcutlu bir köy mektebi için iki uzun rahle ile muallime mahsus tahta bir masa, dört beş minder kâfi görülmüş, mamefih bu da şâyân-ı teşekkür.(---). Mektep ve medrese köy ahalisinden, maa't-teessüf şimdi ismini tahattur edemediğim, bir zât tarafından tesis ve idaresi temin edilmiş. Mektepten çıkmazdan evvel muallim efendiyi ziyarete gelen dört beş köylü ile de konuşabildim: Top seslerine alışmışlar, ahvâl-i hâzırâyı memnûniyetle telakkî, neticeye sükûnetle intizâr ediyorlar..."

Balkan Savaşlarının tesiri ile hem devlet adamı ve aydınlar hem de eğitimin değerini kavrayan kimseler, özellikle ilkökulların açık kalmasını sağlamaya çalışmışlardır. Çanakkale'de savaş bölgesi içinde kalan okullar top güllerinin ulaşamayacağı çevre köylere ve başka okullara taşınmıştır (Uygun, 2009). Cephe gerisinde kalan bu okullarda görevlendirilen öğretmenler, zor şartlarda eğitim-öğretimi sürdürmeye çalışmışlardır. Cephe gerisinde kalan öğretmenlerin en önemli işi, okulda ve halk içinde toplumun maneviyatını ayakta tutmak, onları savaşın sıkıntı ve acılarına fedakârca katlanmaya özendirme görevi verilmiştir (Akyüz, 2012: 243). Bunun yanında, cephe gerisinde kalan öğretmenler askeri hastane, Kızılay gibi kuruluşlarda görev almışlardır. Özellikle Tıbbiyeli öğretmenler, hastanelerde gönüllü olarak çalışmışlardır (Sabah, 2013: 91-102). İstanbul'daki bazı öğretmenler hem okullarındaki derslerini aksatmamaya çalışmış, hem de gerektiğinde orduda görev almak amacıyla "ihtiyat zabiti" (yedek subay) olabilmek için kışladaki talimlere katılmıştır. Örneğin Gelenbevi Mekteb-i Sultanisi'nin Beden eğitimi öğretmeni İsmail Hakkı Bey silahlıta alınmış olmasına rağmen Perşembe günleri izinli olarak okula gelip vazifesinin bir kısmını yapmaya çalışmıştır (BOA MF HTF 2-5). Bazı öğretmenlerin askere alınmaları ile birlikte maaşlarının kesildiği veya aylarca kendilerine maaş ödenmediği de olmuştur (BOA MF İBT 550-15). Ancak öğretmenler, savaşın neden olduğu tüm olumsuzluklarla her ortamda mücadele etmeye ve aslî vazifelerini yapmaya çalışmışlardır.

Harbin Eğitim-Öğretime Yansımaları

Harbin eğitim-öğretime yansımaları genelde olumsuz olmuştur. Çünkü savaş yıllarında, önce de belgeleriyle belirtildiği üzere, birçok okul öğretmensiz ve kapanmak durumunda kalmıştır. Kapanmayan okulların da eğitim düzeni bozulmuş, sınavlar zamanında yapılamamış ve eğitim-öğretimin niteliği düşmüştür. Çünkü savaş yıllarında bazı yaşlardaki öğretmenlerin hem seferberliğe çağırılması hem de öğretmen okullarındaki mezunlarının yetersizliği vb. etkenlerle savaşın doğrudan ve dolaylı etkileri sonucu öğretmen açığı ortaya çıkmıştır.

"Çanakkale Savaşında Mektepliler" başlıklı araştırmasında yerel araştırmacı Erdemir (2010) seferberliğin ilanıyla birlikte öğretmensizlikten okulların içine düştüğü durumu belgelere dayalı olarak şöyle betimlemiştir:

"Seferberliğin ilanı ile silahlıta alınan muallimlerin boşluğu, vekillerle doldurulmaya çalışılmış, Harbiye Mektebi'nde ihtiyat zabıtlığı eğitiminde olan bazı muallimlerin, özel izinle mekteplerdeki vazifelerine devam etmeleri sağlanmıştır. Diğer taraftan mekteb-i sultanilerde birçok ders, muallimlerin silahlıta olması nedeniyle boş geçmiştir. 6 Teşrinisani 1330 (19 Kasım 1914) tarihli belgede Kabataş Sultanisi'nde Terbiye-i Bedeniye hocasının Harbiye Mektebi'nde eğitimde bulunması ve henüz yerine bir vekil tayin edilememiş olduğundan dersin boş geçtiği anlaşılmaktadır. Gelenbevi Mektebi Sultanisi'nin 14 mualliminden 7'si silahlıta olup birisinin de Selanik'te olmasından dolayı derslerin büyük bir kısmı boş geçmektedir. Zira 6 muallimle bütün derslerin muntazaman götürülmesi mümkün değildir..."

Savaşın öğrenme-öğretme sürecine etkileri olumsuz olmuştur. Ancak eğitimin siyasî ve politik amacının gelişimi açısından düşünüldüğünde Çanakkale Cephesinin öğretmen ve öğrenciler üzerindeki aksi, olumlu yönden değerlendirilebilir. Çünkü bu savaş, fertlerde millî şuurun gelişimini

pozitif yönde etkilemiştir. Darülfünûn müderrislerinden İsmail Hakkı (1918) “Çanakkale Müdâfaası Nedir?” başlıklı yazısında, “Çanakkale müdâfaası yapılmış, kazanılmıştır. Lâkin yalnız askerler ve kumandanlar için bitmiştir. Bizim için bitmemiştir, başlamamıştır bile” değerlendirmesinde bulunmuştur. Çanakkale müdâfaasında gösterilen kahramanlık, öğretmenlerin aracılığıyla Türk milletinin manevi dinamiklerini güçlendirmiştir. Yine İsmail Hakkı, aynı yazısında “Çanakkale müdâfaasından bir pay-ı taht kazandık diyenlere itiraz etmem. Lâkin bu müdâfaada kazandığımız maneviyâtın birkaç İstanbul’dan büyük olduğuna kanaat ederim” değerlendirmesinde bulunarak milleti ayakta tutacak değerlerin bu savaşla belirginleştiğini ima etmiştir. Bu savaş, artık Balkan Savaşları ile başlayan Türklük şuurunu geliştirmiştir. Onun için olsa gerek, Kurtuluş Savaşı yıllarında millî mücadelenin örgütlenmesinde öğretmenlerin ön saflarda aktif rol aldıkları görülmektedir. Akyüz’e (2012: 322) göre “21 Mayıs’ta (1919) ikinci Darülfünûn Mitingi hemen hemen öğretmenler mitingi olmuş, İkdâm gazetesinde çıkan habere göre “binlerce muallim ve muallimeden oluşan bir saygıdeğer topluluğun millî tezahüratı Darülfünûn konferans salonunu saatlerce inletmiştir. Hüseyin Ragıp Bey, “biz muallimler bu davada haklı olduğumuzu ispat ve bu davanın doğru olduğunu anlatmak için İzmir’in arkasında göğüslerimizle çarpışacağız. Gelecek nesilleri de ona göre hazırlayacağız” demiştir. Millî mücadele yıllarında vatanın bağımsızlığı, milletin egemenliği vb. söylem ve eylemlerin öncülüğünü Balkan ve I. Dünya Savaşı, dolayısıyla Çanakkale Savaşları yıllarında yetişen ve Çanakkale ruhunu derinden hissederek genç öğretmenlerin rolü inkâr edilemez.

Öztürk (2011: 1044) “Türk Eğitim Tarihinde Eğitim ve Askerlik” ilişkisi makalesinde “Osmanlı’nın en uzun yüzyılı olan II. Meşrutiyet dönemi sürekli savaş ve askerlikle ilgili yaşam pratikleriyle örülmüştür. Bu durum eğitim kurumlarına, programlara, hatta eğitim kavramının tanımına etki etmesi ve yansımaları kaçınılmaz olarak dikkat çekmektedir” değerlendirmesini yapmış; Balkan savaşları ve I. Dünya Savaşı yıllarında bazı eğitimcilerin görüşlerine değinmiş ve özellikle o yıllarda “beden eğitimi” derslerinin askeri talime yönelik bir içeriğe sahip olduğunu ve önemsendiğini vurgulamıştır. Savaş yıllarında öğretmenler tarafından yazılmış mektuplar ve yaşanmışlıklar vasıtasıyla vatanseverlik, bağımsızlık, Türklük, millî bilinç vb. duyuşsal değerlerin kazanımında öğretmenlerin güçlü taşıyıcılar olduğu görülmektedir. Örneğin Çanakkale’de şehit düşmüş İbrahim Ethem’in mektubu, Çanakkale üzerine yazılmış birçok kitapta, internet sayfalarında yer almış; bazı şairlerimize, romancılarımıza ilham kaynağı olmuş, TV filmi olarak senaryolaştırılmıştır (Arıkan, 2011: 214). İbrahim Ethem, 1913-1914 yıllarında Beyazıt Numune Mektebi muallimi ve Darülfünûn Hukuk Mektebi ikinci sınıf talebesi iken gönüllü olarak askere gitmiş ve Çanakkale muharebelerine katılmıştır. Ethem’i öğretmenlik yıllarından tanıyan İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) onun hakkında şu portreyi çizmiştir (akt. Arıkan, 2011: 216). “1912’de Beyazıt Numune Mektebinde öğretilirdi. Kendisini orada tanıdım. 22 yaşlarında, orta boylu, hafif kara sakallı, yağız çehreli, çok sevimli bir insandı. Bütün hayatında yalnız bir şey düşünüyordu; çocukları iyi yetiştirmek... Ethem’in bütün hayatında aradığı ve yapmaya çalıştığı bu idi.” 57. Alay’a mensup İhtiyat Zabıt Namzeti Muallim Ethem 26/27 Nisan 1915 tarihinde Anzak çıkarması sırasında şehit olmuştur (Arıkan, 2011: 218).

Arıkan’ın (2011:223) ulaştığı bulgulara göre “önce ilmî ve edebî yönleriyle teşekkül etmiş, 1908 sonrasında ve özellikle Balkan felaketinden sonra siyasî veçhesiyle de ağırlığını hissettirmeye başlamış olan Türk milliyetçiliği, mekteplerde hâkim düşünce ve harekettir. Türkçülük hareketi müesseseseleşmiş, Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve nihayet Türk Ocağı kurulmuştur. (...) Özellikle Hamdullah Suphi’nin Başkan olmasından sonra faaliyetler daha da artmış ve Ocak müessir hale gelmiştir. Ocağın üyelerinin çoğunluğu Darüşşafaka, Kabataş, Vefa gibi meşhur liselerinde milliyetçi hocalar, gençleri Türk Milliyetçiliği düşüncesi ile yetiştirmişlerdir. Ethem de, Türk ocakları reisi Hamdullah Suphi ile yakın arkadaşdır. Ethem’in bir başka tanıdığı ve dostu, örnek aldığı şahsın İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) olduğunu biliyoruz. Müderris İsmail Hakkı Bey de, o tarihlerde milliyetçi çevreler içerisinde yer alan bir şahsiyettir. Ethem’in görev yaptığı Beyazıt Numune Mektebi Müdürü Sadullah Bey de Türk Ocağı ileri gelenlerinden ve 1918 Kongresi Nizamname Encümeninde asil aza olarak görev yapmıştır. Dönemin Türk milliyetçiliği hareketinde “İslâmlaşma” ve “Muasırlaşma fikrinin öne çıktığı görülmektedir.” Arıkan’ın da vurguladığı gibi, Ethem’in bu mektubu, Türk milliyetçiliğinin ve millî bilincin değerleri boyutunda değerlendirilebilir. Ethem’in mektubu, bu çalışma için analiz edildiğinde ilginç bulgulara götürecek özelliktedir.

Asıl adı İbrahim Ethem olan Muallim Hasan Ethem'in annesinden gelen mektubu üzerine 4 (17) Nisan 1915'te annesine yazıp gönderdiği mektupta, edebi bir üslubun yanı sıra dönemin milli değerleri de yansıtılmıştır. Ethem, mektubunda "Böyle mukaddes bir vazifenin içinde bulunduğuma sevindim" sözleri ile vatan savunmasının kutsiyetine işaret ederken "maneviyat" ve "Türklüğü" yücelten şu satırları, dönemin siyasî düşüncesini yansıtır niteliktedir (akt. Arıkan 2011: 243);

"O güzel çayırın koyu yeşil bir tarafında, çamaşır yıkayan askerlerim saf saf dizilmişler. Gayet güzel sesli biri ezan okuyordu.

Ey Allah'ım, bu ovada onun sesi ne kadar güzeldi. Bülbül bile sustu, ekinler bile hareketten kesildi, dere bile sesini çıkarmıyordu. Herkes, her şey, bütün mevcudat onu, o-mukaddes sesi dinliyordu. Ezan bitti. O dereden ben de bir abdest aldım. Cemaat ile namazı kıldık. O güzel yeşil çayırların üzerine diz öktüm.

Bütün dünyanın dağdağa ve debdebelerini unuttum. Ellerimi kaldırdım, gözümü yukarı diktim, ağzımı açtım ve dedim:

"Ey Türklerin Ulu Tanrısı! Ey şu öten kuşun, şu gezen ve meleyen koyunun, şu secde eden yeşil ekin ve otların, şu heybetli dağların Halıkı! Sen bütün bunları Türklere verdin. Yine Türklere bırak. Çünkü böyle güzel yerler, seni takdis eden ve seni ulu taniyan Türklere mahsustur.

Ey benim Yarabbim! Şu kahraman askerlerin bütün dilekleri; ism-i celâlini İngilizlere ve Fransızlara tanıtacaktır. Sen bu şerefli dileği ihsan eyle, ve huzurunda titreyerek, böyle güzel ve sakın bir yerde sana dua eden biz askerlerin süngülerini keskin, düşmanlarını zaten kahrettin ya, bütün bütün mahveyle!" diyerek bir dua ettim ve kalktım. Artık benim kadar mesut, benim kadar mesrur bir kimse tasavvur edilemezdi."

Ethem'in annesine yazdığı mektubun satır aralarında siyasî mesajlar ustalıkla serpiştirilmiştir. Bu siyasî mesajlarda onun bir öğretmen olarak eğitimci rolünü görüyoruz. Çünkü Ethem'in mektubu, dönem eğitiminin siyasî işlevine vurgu yapmaktadır. Bu yönüyle mektup, bir askerın annesine yazdığı sıradan bir mektup değil, mektup vasıtasıyla cephede bile ulaşabildiği kimseleri eğitmeyi amaçlayan bir öğretmenin eğitim-öğretim aracıdır. Ethem'in mektubunu ayrıntılı tahlil eden Arıkan'ın (2011: 223) şu tespitleri de bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir:

Görülen odur ki, Türk Ocağı telkin ve terbiyesi içinde kuvvetli bir milliyet düşüncesinin yanında; Türk kimliği/kültürünün en önemli belirleyicilerinden dinin, İslâm'ın da büyük yeri vardır. Bu durum, Çanakkale'de savaşan Türk askerinin duygu ve düşünceleri; milletinin İslâm'la irtibatlı tarihî misyonu, hilâfetin merkezi olan İstanbul, Çanakkale'nin geçilmesinin İslâm'a ve İslâm dünyasına indirilecek son ve en önemli darbe olduğu düşüncesiyle de birleşmiş; onlardaki cihat ruhu ve duygusunu vatan sevgisi ile de yoğurarak bilemiş, alevlendirmiştir. Bütün bunların, şehit İbrahim Ethem'in mektubunun her satırında tezahür ettiğini görmekteyiz."

Ethem gibi birçok öğretmen, hem cephede hem de cephe gerisinde açık kalan okullarda eğitici ve öğretici kimliklerini her zaman korumuşlardır. Onların meslekî kimliklerinde baskın olan misyon; bilgi ve beceri kazandırmanın ötesinde vatan, millet, din gibi kavramlar üzerinden yaptıkları duyuşsal özelliklerdir. Bir başla ifade ile Çanakkale savaşları sonucu eğitimin siyasî işlevi öne geçmiştir. Bu işlevin en önemli taşıyıcıları da öğretmenler olarak görülmüştür. Bir başka örnek ise Müderris Emin Efendi'nin telkinleri neticesinde hocaları için öğrencilerinin sınıfta tahtaya bıraktıkları notta saklıdır (akt. Çolak, 2008: 173):

"Muhterem Hocam, Ayasofya camiindeki hutbeleriniz ve dershanedeki derslerinizden; Çanakkale'de milletimizin namusunun direnmesi gerektiğine inandığımız için gidiyoruz. Yüreğiniz rahat olsun. Orada, milletimizin namusu olan Çanakkale'de, senin talebelerin bir gönüllü birliği oluşturarak ve tek bir kişi gibi hareket ederek sömürgecilerin karşısına çıkacak. Duaların üstümüzden eksik olmasın. Hakkını emeklerini helal et lütfen!"

Çanakkale Savaşları sırasında öğretmenler cephe gerisinde öğrencilerini savaşın ehemmiyeti konusunda bilinçlendirmeye çalışarak eğitimin siyasî işlevini ustalıkla yerine getirmeye çalışmışlardır. İsmail Çolak'ın (2008: 126) "Mahşerin İrfan Ordusu Okuldan Çanakkale'ye" adlı eserinde "Darülfünûn Tıp Fakültesi hocalarından Rasih Efendi'nin tesirinde kalan öğrencilerin tamamı, okullarının yanında bulunan askerlik şubesine gönüllü başvurusunda bulunmak üzere gitmişlerdir" değerlendirmesi yapılmıştır.

Cephede askerî vazifesini bizzat savaşarak yapan Ethem gibi muallimler, yazmış olduğu mektup ve telkinlerle eğitici-öğretici rolünü oynamaya devam ederken; cephe gerisinde kalan öğretmenlerin de boş durmadıkları görülmektedir. Onlar da, söz ve eylemleri ile öğrencilerini ve çevrelerindeki

kimseleri Çanakkale Cephesine yönlendirmişler, cephe üzerinden millî şuurun yaygınlaşmasında aktif rol oynamışlardır.

Öğretmenler, cephede bile, İbrahim Ethem'in mektubunda görüldüğü gibi, eğitici rollerini doğrudan üstlenme çabası içinde olmuşlardır. Bunlardan birisi de Çanakkale Cephesinde bulunan Müderris Abdullah Fevzi Efendi'dir. O, cephede irşat hizmetinde bulunarak askerın manen moralini yükseltme görevini talep etmiştir. Bu görev konusunda isteksiz görünen kumandanına Müderris Abdullah Fevzi Efendi'nin serzenışı şöyledir (akt. Koçkuzu, 2011: 298):

“Resmî ve özel Osmanlı Devleti gazetelerinde, seferberlik öncesi günlerde, gerek hükümetin, gerek şahısların ağzından bazı sözler yayınlandı. Devlet resmî olarak şunları beyan etti, ulema ve tahsildeki öğrencilerle ilgili askeri kanun ayrı bir hüküm koymadığı için, onları müstesna tutmadığı için şöyle emretmektedir: ‘bu kişiler askerle birlikte bulunacaklar, onları okutacak, irşat edecek, dini konularda askeri aydınlatıp cihadın faziletini anlatacaklardır. Böylece askeri “manevi silahla techiz” edeceklerdir. Bu silah düşman üzerinde bombalardan, şarapnellerden, en büyük mermilerden, patlayıcılardan çok daha etkili olmaktadır. Sözü edilen mürşitler, makamlarına ve ilmî kişiliklerine uygun bir takım vazifeler alıp onları yerine getiriyorlar. Hatta üniversite hocaları demek olan “müderrisler” hakikatteki sarıkları başlarında taşıyıp asker içinde bu kıyafetiyle onlardan ayrılıyorlar. Onları kimse hafife almıyor ve hakuklarını kimse ihlal etmiyor.’ Hani bugün o gazetelerde yer alan vaatler yerine getiriliyor mu? Yoksa o vaatler asılsız vaatler mi idi?”

Onun bu serzeniş ve sorusu karşısında kumandanının *“Nizami katalarda senin söylediğin gibi özel bir durum yok. Âlim, cahil burada eşittir. Burada imtiyazsız, rüchansız herkes eşit bir haldedir”* cevabını vermesine rağmen birkaç gün sonra Müderris Abdullah Fevzi Efendi, *“bölük imamlığı”* ile görevlendirilmiştir. Böylece o da askeri manen techiz, irşat vazifesini yapabilme mutluluğunu yakalamıştır (Koçkuzu, 2011: 297-310).

Çanakkale Savaşları, cephe ve cephe gerisindeki öğretmenler için bir mektep olmuştur. Çanakkale Cephesinin anlam ve önemi, savaş yıllarında hem öğretmenler tarafından kavranmış, hem de savaş sonrası eğitimin siyasî işlevi konusunda öğretmenlerde *“millî eğitim”* anlayışını geliştirmiştir. Bu millî eğitimin temel değerleri, *“vatanseverlik”, “bağımsızlık”, “millet bilinç ve şuurı”, “din” ve devletin bekası* şeklinde sıralanabilir. Bu değerlerin okullara ve öğretim etkinliklerine de yansıdığı söylenebilir.

Akyüz (2013: 295) Çanakkale Savaşlarının da içinde bulunduğu *“1. Dünya Savaşı sırasında öğretmenlere, halkın direnme gücünü artırma gibi görev verilmiştir”* saptamasını yaptıktan sonra *“savaşta sakat kalıp bu nedenle emekliye ayrılan subayların, isterlerse ve öğretmenlik yapmalarına engel bedenî kusurları yoksa, diplomalarının düzeyine göre, ilk ve orta dereceli okullara öğretmen olarak atanmaları imkânı getirilmiştir”* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere öğretmenlerin her hal ve ortamda vazifelerini yapmalarının yanında subay kadrosundan da istekli ve uygun olanların öğretmen olarak çalıştıkları görülmektedir.

Savaş, yetişmiş insan gücü ve öğretmen kadrosu olarak okulları olumsuz etkilemiştir. Ancak bu yıllarda Osmanlı Devleti, eğitim kurumlarını geliştirmek üzere müttefiki Almanya'dan yüzlerce öğretmen ve eğitim uzmanı da getirtmiştir. Gelen Alman öğretmenlerin arasında azımsanmayacak sayıda Almanca öğretmenleri bulunmaktadır. Bu yıllarda Alman okullarının da etkinliğinin artırılmaya çalışıldığı görülmektedir (Ergün, 1992). Birinci Dünya Savaşı sonrası, bilim ve eğitimde Türk-Alman ilişkileri yeni bir ivme kazanmıştır. Öğretmenlerin yanı sıra, ülkenin tek üniversitesi Dârülfünun'a Alman bilim adamı ve hocalarının da geldiği görülmektedir. Ancak savaşın getirdiği olumsuzluklar ve Alman eğitimcilerin Türkiye'de geçirdiği sürenin az olması nedeniyle (1915-1918) Alman bilim adamlarının Türk eğitim sistemine katkıları sınırlı düzeyde kalmıştır (Türk ve Çınar, 2013: 46; Turan, 2000).

Balkan ve Çanakkale savaşlarının yapıldığı Meşrutiyet yıllarında *“çökmekte olan Devleti eğitim ve öğretmenler kurtaracaktır”* şeklinde bir görüş benimsense de savaş ve bunların yol açtığı felaketler, eğitim ve öğretimin gelişmesini önlemiştir. Çünkü savaş nedeni ile birçok okul ya öğretmensiz kalmış, ya da öğrenciler ehil öğretmenlerin elinde öğrenim imkânı bulamamıştır. Onun için okullar yaygınlaştırılmadığı gibi var olan okulların da niteliği arttırılamamıştır. Bu olumsuzlukların en önemli sebeplerinden biri öğretmenlerin nicel ve nitel yetersizlikleridir. Bir *“Galatasaraylının Hatıraları”* adlı eserinde Suat Aray (1959: 59) okulunun öğretmenleriyle ilgili şu anıları paylaşmıştır: *“Tatilden avdet ederek mektebe geldiğimiz sıralarda Birinci Cihan Harbinin, bilhassa Çanakkale muharebelerinin yaraları memlekette açıkça görülüyordu. Mektepten birçok hocalar, muhter*

(*öğretmen yardımcıları*) askere gitmişler, yerlerine daha gençleri veya daha ihtiyarları tayin olunmuştu.”

Savaşların, özellikle Çanakkale Cephesinin belki de en önemli katkısı, “yurt” ve “millet” bilincinin oluşması için çalışan birçok öğretmenin elini güçlendirmesi olarak görülebilir. Ancak öğretmenlerin sayıca azlığı, savaş nedeniyle öğretmensizlikten eğitim-öğretime ara vermek zorunda kalan birçok ilk, orta ve yükseköğretim kurumunun kapanması ile yeterli sayı ve nitelikte beyin gücü yetiştirilememiştir.

İstanbul Lisesi'nin öğretmenlerinden Esat Lami Akman'ın oğlu Toygar Akman bir gün “*Neden bizden bilim adamı çıkmamış..?*” şeklinde ileri laf ettiğinde o günlerin tanığı babası yavaşça gözlüklerini çıkararak “*Aydın kaldı mı ki?...*” tepkisini vererek Çanakkale'nin yetişmiş ve yetişmekte olan beyinlerinin Çanakkale'de şehit olduğunu anlatmıştır (Çolak, 2008: 176-177). Çanakkale Savaşları yetişmekte olan insan gücünün kaybına neden olduğu gibi, yetişmekte olan gençlerin eğitiminde aktif rol alan öğretmenlerin de kaybına neden olmuştur.

SONUÇ ve GENEL DEĞERLENDİRME

“*Birinci Dünya Savaşı Çanakkale Cephesinde Öğretmenler*” başlıklı bu araştırmanın sonuçları maddeler halinde şöyledir:

1. Öğretmenler, Çanakkale Savaşları yıllarında, kısa dönem de olsa, askerlik mükellefiyetine tabidir. Savaşın ehemmiyetine binaen mükellefe veya zorunlu olarak öğretmenler de askere yazılmış ve az sayıdaki öğretmen kadrosundan bazı öğretmenler de cepheye bulunmuştur.
2. Öğretmen okullarında okuyan öğretmen adaylarının da mükellefiyetleri ölçüsünde askere çağrıldığı, mezunlarından bazılarının, öğretmenliğe başlamaları kaydıyla, tecilleri yapılmaya çalışılmıştır.
3. Savaşın şiddetinin ve insan kaybının artması neticesinde bazı öğretmen ve adaylarının cepheye gidip şehit ve gazi olduğu ve bu yüzden birçok okulun öğretmensizlikten kapanma tehlikesi geçirdiği, kapandığı; açık kalabilen okulların da nitelikçe zayıf düştüğü anlaşılmıştır.
4. Kapanmayan okullarda cepheye giden öğretmenlerin boşluğu, tekaüde ayrılmış, göçmen ve askere elverişli olmayan kimseler asaleten veya vekâleten öğretmen olarak atanarak doldurulmaya çalışılmıştır.
5. Savaş yıllarında, özellikle Balkan Savaşlarından çıkarılan derslerin de sonucu olarak eğitim ve öğretimin, özellikle temel eğitimin değeri arttığından kışla ve cepheye bulunan öğretmenlerin askerlikten muafiyeti veya tecili ile ilgili yoğun bir talep vardır. Bu taleplerden bazıları karşılanmış, bazıları da savaş nedeni ile karşılanamamıştır.
6. Savaşlar ve stratejik önemine binaen Çanakkale Cephesi öğretmenlerin siyasî misyonunu öne çıkarmıştır.
7. Çanakkale Cephesi, toplumda “millî” ve “vatanseverlik” gibi duyguların gelişimi için uygun bir ortam hazırlamış ve bu ortamın en önemli aktörlerinden biri öğretmenler olarak görülmüştür. Öğretmenler, bir yandan gençlerin cepheye gitmelerini motive ederken bir yandan da cephe gerisinde okulda ve halk içinde toplumun moral değerini yüksek tutmaya çalışmışlardır.
8. Genelde savaşlar, özelde ise Çanakkale Cephesi, okulların amacı, içeriği ve eğitim durumlarını etkilemiş; savaş yılları ve sonrasında eğitim ortamları sürekli savaş ve askerlikle ilişkilendirilmiştir.
9. Savaşların eğitim-öğretime yansımaları genelde olumsuz olmakla birlikte özelde Çanakkale Cephesinin olumlu sayılabilecek sonuçlarından da söz edilebilir.

a) Olumsuz bazı sonuçlar:

1. Savaş sırasında açık kalabilen okullarda eğitim-öğretim düzeni bozulmuş, okullarda yeterli sayı ve nitelikte öğretmenler çalıştırılmamıştır.
2. Okullarda sınavlar öğretmensizlik nedeniyle zamanında yapılamamıştır.
3. Yine öğretmensizlik nedeniyle birçok ders boş geçmiştir.
4. Bazı öğretmenler maaşlarını alamamış, ekonomik sıkıntı içine girmiştir.
5. Nitelikli öğretmen yetiştirme ve istihdamında uzun yıllar yaşanan sorunların arkasında yine bu savaşların da etkisi olduğu söylenebilir

b) Olumlu bazı sonuçlar:

1. Çanakkale Savaşlarında gösterilen kahramanlık ve yaşanmışlıklar, öğretmenler aracılığıyla aktarılarak toplumun moral ve manevi dinamikleri güçlendirilmeye çalışılmıştır.

2. Savaş nedeniyle toplumda yükselen değerlerin yeni kuşaklara aktarımında öğretmenlere siyasi roller yüklendiğinden öğretmenlik mesleğinin değeri daha iyi anlaşılmıştır.
10. Cephe ve cephe gerisinde bizzat öğretmenler tarafından yaşanmışlıklar, yazılmış mektuplar, hatıratlar ve öğretmenlerin okul içinde ve dışındaki faaliyetleri “maneviyat”, “vatanseverlik”, “cihat”, “bağımsızlık”, “millet”, “Türklük”, “millî” vb. kavramlar üzerinden duyuşsal değerleri güçlendirmiştir. Özellikle Çanakkale Savaşlarından sonra içinde İslâm’ın ağırlık taşıdığı “Türklük” bilincinin gelişmesinde öğretmenler güçlü bir şekilde taşıyıcı rol üstlenmişlerdir.
- Bu sonuçlara uygun olarak şu genel değerlendirmede bulunulabilir: Çanakkale’de öğretmenler, hem cephede hem de cephe gerisinde gücünü hissettirmişlerdir. Ancak savaş nedeniyle az sayı ve yeterlikteki mefkûreci öğretmenlerin varlığı, Cumhuriyet döneminde de eksikliği hissedilecek yeterli sayı ve nitelikte ihtiyaç duyulan aydın kitleyi yetiştirmeye yetmemiştir.

KAYNAKLAR

- Akyüz, Y. (2012). *Türkiye’de öğretmenlerin toplumsal değişimdeki etkileri (1839-1950)*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Akyüz, Y. (2013). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Aray, S. (1959). *Bir Galatasaraylının hatıraları*. İzmir: TCDD Basımevi.
- Arıkan, M. (2011). Bir Çanakkale şehidi ve mektubunun başına gelenler. *Akademik bakış dergisi*, 5(9), 213-243.
- Çakır, Ö. (2009). *Türk harp edebiyatında Çanakkale mektupları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çolak, İ. (2008). *Mahşerin irfan ordusu okuldan Çanakkale’ye*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Erdemir, L. (2010). Çanakkale Savaşında Mektepliler. *Geliboluyu anlamak* içinde. <http://geliboluyuanlamak.com> (17.03.2010). 1-12.
- Ergün, M. (1992). Birinci dünya savaşı sırasında Türk-Alman eğitim ilişkileri. *OTAM Dergisi*, 3, 193-210.
- İsmail Hakkı (9 Şubat 1918). Çanakkale müdafaası nedir? *Yeni mecmua dergisi*. 18 Mart 1915 Çanakkale Özel Sayısı (akt. H. Ersin Avcı). <http://www.canakkale.org.tr> (02.10.2014).
- Kafadar, O. & Esenkaya, A. (2004). Çanakkale savaşlarında kaybedilen eğitim görmüş nesiller üzerine düşünceler ve öneriler. *Çanakkale araştırmaları Türk yıllığı*, 2, 135-157.
- Koçkuzu, A.O. (2011). *Çanakkale cephesinde bir müderris Abdullah Fevzi Efendi -hatıralar*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Öztürk, C. (2005). *Türkiye’de dünden bugüne öğretmen yetiştiren kurumlar*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Öztürk, F. (2011). *Türk eğitim tarihinde eğitim ve askerlik ilişkisi. Prof. Dr. Yahya Akyüz’e armağan*. C. Öztürk & İ. Fındıkçı (Ed). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Sabah, İ. (2013). *Çanakkale savaşlarının eğitim kurumuna etkisi (1914-1916)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Şahin, C. (2012). Çanakkale savaşlarının eğitim ve öğretim üzerindeki etkisi: karesi idâdîsi ve sultânîsi örneği. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 7-20.
- Tunçoku, A. M. (2005). *Çanakkale 1915 buzdağının altı*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Tunçoku, M. & Taşkıran, C. (2000). *Çanakkale, Churchill ve Anzaklar*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Turan, K. (2000). *Türk-Alman eğitim ilişkilerinin tarihi gelişimi*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Tüccarzâde İbrahim Hilmi (2012; Orijinal Baskı 1913). *Balkan harbi’ni niçin kaybettik?* (Yayına Hazırlayan: M. Yıldız ve H. Akyol). İstanbul: İz Yayınları.
- Türk, F. & Çınar, S. (2013). Türkiye ile Almanya arasındaki bilimsel ilişkiler: Türk-Alman üniversiteleri. *Akademik bakış dergisi*, 7 (13), 45-65.
- Uygun, S. (2009). *Çanakkale’de eğitim ve okullar tarihi*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Vakkasoğlu, V. (2014). *Çanakkale’de şahlananlar*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Arşiv Kaynakları**
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (BOA) - BOA MF ALY 78-50; BOA MF HTF 2-5; BOA MF İBT 78-550-15; BOA DH HMŞ 23-95.
- Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi* (ATASE) - ATASE, kls.2030, Dos.574, Fih.001-024; ATASE, kls.2030, Dos.574, Fih.001-067; ATASE, kls.2030, Dos.574, Fih.001-070; ATASE, kls.2030, Dos.574, Fih.001-078.

Teachers in Çanakkale Front During The First World War

Selçuk Uygun^{1†}

¹Süleyman Demirel University

Extended Abstract

Introduction: One of the most important fronts in the First World War, Çanakkale Front is worthy of research in the educational as well as military and political aspects. Some research has been done on this subject. For example, Sabah (2013), he wrote a master's thesis on it "The Effect of Çanakkale Wars on Educational Institution". Further research is needed on this subject.

This research was conducted on teachers. Teachers are one of the most important actors of education. The activities of teachers in front and behind of the front have the power to affect other institutions as well as directly affect the educational institution. For this reason, in this study, the activities of the teachers in front and back of the front were investigated. The following questions were sought:

1. What is the status of recruiting teachers during the Çanakkale wars?
2. What are the activities of the teachers behind the in front of front?
3. What is the effect of the war on teachers through education and teaching?

In this research, the situation of teachers and teacher candidates on the Çanakkale Front and behind the front and the effects of the war on the education institutions via the teachers were discussed.

The research included teachers and teacher training institutions in all educational institutions in those years.

Method: Research data was collected through some archival documents and written works on the subject based on official correspondence in the years of 1914-1916. These data were evaluated by using descriptive analysis method. In the analysis of data some documents have been interpreted and explained.

Results: The findings of the research are as follows:

1. During the war in Çanakkale, teachers were recruited and assigned at the front.
2. In the recruitment of teachers, some teachers were deferred to be soldiers at front in order to prevent the need of teachers in schools.
3. In spite of all the measures taken, the teacher gap was formed in schools and the quality of education decreased.
4. During the war years, teachers' national feelings were developed and the political mission of education was put forward.
5. Via teachers feelings of "nation", "patriotism" and "independence" were tried to be instilled into students and the public.
6. Some of the negative consequences of war on teachers are:
 - a) Teachers could not do their job properly.
 - b) They didn't get their salary on time.
 - c) Some of the schools where they work had to be closed.
 - d) The quality has fallen.
7. Teachers' concepts on the political mission of education are the following step by step: Spirituality, patriotism, jihad, independence, nation, Turkism, nationality.

In particular, the consciousness of Turkism, which is dominated by Islamic religious values, has been widely accepted among teachers during the war years.

Conclusion: Based on the findings of research overall the following conclusion was reached: While volunteer or draftee teachers were battling in the defence of the homeland at the front, behind it many schools remained without teacher and the education was negatively affected by that situation. The positive effect of the Çanakkale Front on teachers and the public was the awakening of national consciousness among the Turks. This consciousness is the consciousness of Turkism in which Islamic values are visible.

Key words: First World War, Çanakkale Front, teacher, education, school

[†]Corresponding Author: Selçuk Uygun, Süleyman Demirel University, selcukuygun@sdu.edu.tr